

ÇALIŞTAY RAPORU

İSLAMCILIK ÇALIŞMALARINDA YÖNELİMLER ÇALIŞTAYI

15 HAZİRAN 2019 | İlmî Etüdler Derneği

İSLAMCILIK ÇALIŞMALARINDA YÖNELİMLER ÇALIŞTAYI

15 Haziran 2019 | İlem Konferans Salon

İslamcı Dergiler Projesi

Türkiye'de İslamcılık düşüncesi başından beri üzerine çokça yazılan ve farklı yönleriyle konuşulan bir konu olmasına rağmen bu düşüncenin üretildiği, tartışıldığı ve yaygınlaştırıldığı dergiler pek çalışılmamıştır.

Bu yayınların incelenmesi Türkiye'de İslamcılık düşüncesi bağlamında tartışılan konuları, kavramları ve öz-neleri derli toplu bir şekilde ortaya çıkaracağı gibi, Türkiye'de İslamcılık düşüncesinin gelişim seyrinin ortaya çıkması için de önemli kapıları aralayacaktır.

İlmi Etüdler Derneği (İLEM) tarafından beş sene boyunca yürütülmüş olan İslamcı Dergiler Projesi kapsamında, 1908'den günümüze kadar yayınlanmış olan İslamcı dergiler 1908-1960, 1960-1980 ve 1980-2010 olmak üzere üç ayrı dönemde incelenmektedir.

İslamcılık Çalışmalarında Yönelimler Çalıştayı

Moderatör: Lütfi Sunar

Raportör: Büşra Bulut

Medya: Seyfullah Bayram

Katılımcılar

Doç. Dr. Alev Erkilet | Arş. Gör. Ali Haydar Beşer | Arş. Gör. Ammar Kılıç | Arife Gümüş | Asiye Şahin | Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Polat | Prof. Dr. Bünyamin Bezci | Canan Özkılıç | Arş. Gör. Elyesa Koytak | Emrin Çebi | Öğr. Gör. Ertuğrul Meşe | Dr. Öğr. Üyesi Hediyeullah Aydeniz | Hüsnüye Gülsev Koç | İbrahim Enes Aksu | Kübra Bilgin | Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın | Öğr. Gör. Mehmet Erken | Doç.Dr. Murat Kayacan | Doç. Dr. Necmettin Doğan | Dr. Öğr. Üyesi Ömer Taşgetiren | Dr. Öğr. Üyesi Öner Buçukçu | Dr. Öğr. Üyesi Polat Alpman | Dr. Sema Üstün | Süleyman Kiroğlu | Arş. Gör. Yasin Özdemir | Yunus Vehbi Karaman | Arş. Gör. Üyesi Yusuf Teke | Arş. Gör. Yunus Çolak | Dr. Öğr. Üyesi Vahdettin Işık | Dr. Öğr. Üyesi Z. Kevser Şerefoğlu Danış |

Adres: Sultantepe Mh. Cumhuriyet Cd. Fıstıkağacı İş Mrk. No: 39/1 Üsküdar İstanbul Telefon: +90 216 460 25 50

🌐 idp.org.tr ✉ idp@idp.org.tr 📱 islamcidergiler

Türkiye’de İslamcılık düşüncesi bağlamında yapılan çalışmalar yeni bir döneme girmektedir. Bu dönemde araştırmalara metodolojik ve kuramsal bir zeminin oluşturulması çalışmalardan beklenen hasılayı artıracaktır. İslamcılıkla ilgili çalışmaların en büyük sorunlarından birisi meselelerin derinlikli ele alınmaması, ilk kaynaklara dayanılmaması sebebiyle oluşan genellemecilik ve tekrara düşme sorunudur. Bir diğer sorun üretilen malzemelerin ya metodoloji ve muhtevası itibarıyla yüzeysel kalması ya da güncel siyasal cephelerin bir aracı haline gelmesidir. Bu sorunları aşmak için öncelikle meseleyi genel hatları ile ele alan çalışmalardan, daha özel ve ayrıntılı inceleyen çalışmalara yönelmek ve bunlar arasındaki süreksizliği aşarak bunu bir birikim halinde ortaya koymak gerektiğini düşünüyoruz.

Bu minvalde, İslamcılık araştırmalarına katkı yapan araştırmacılarla bir araya gelerek çalışmalara yeni bir zemin kazandırmayı arzu ediyoruz. Bu toplantıların ilki olan “İslamcılık Çalışmalarında Yönelimler” başlığı ile gerçekleştirilen çalıştay ile saha çalışmalarının yönü ve mevcut durumu hakkında istişarelerde bulunuldu. İki oturum olarak planlanan çalıştayın ilk oturumunda Doç.Dr. Lütfi Sunar “İslamcılık Çalışmalarında Teori ve Yöntem Sorunu” başlığı ile alan çalışmalarında bütünleyici bir tabloya erişilemiyor olmanın temel nedenleri, kavram ve yaklaşım eksikleri üzerine bir sunum gerçekleştirdi. İslamcı düşüncenin dağılmış, bozulmuş formlarına karşı bir ana hat olarak “İslah” kavramının seçilmesi gerektiğinin altı çizildi. Bu ana form, araştırmaların sınırları, kapsamı, yöntemi açısından da yeni ve daha sistemli bir yol önerisi olabilir. İlk oturumda araştırmacıların gündeme taşıdıkları en önemli başlıklardan

birisi İslamcılığın tanım ve konumu hususundaki problemler oldu. Bu çerçevenin yeniden düşünülmesi gerektiğinde hem fikir olan araştırmacılar ikinci bir adım olarak yaklaşım şekilleri ve sorunları üzerine eğildiler. Araştırma yöntemlerinde dönemselleştirme ve süreklilik teorilerinin İslamcılık araştırmalarındaki karşılığı, mümkünatı ve gerekliliği ele alınan bir diğer başlık oldu.

İkinci oturum Lütfi Sunar ve Büşra Bulut’un hazırladığı “ Çalışma Alanları ve Araştırmaların Yönelimleri” sunumuyla devam etti. Bu sunumda, Türkiye’de üretilmiş İslamcılık çalışmalarının bir dökümü verildi. Tezler, makaleler, kitaplar, yapılan sempozyum ve programların istatistiği ve içerik analizinin yapıldığı bu oturum, alan eksiklerinin belirlenmesi ile devam etti. Üretilmiş çalışmaların hangi dönemler ve konularda yoğunlaştığı buna karşın ihmal edilen alanların bu sahada yarattığı açıkların tespiti yapıldı. Bu sunum doğrultusunda araştırmacıların sürdürdüğü tartışma ile, çalışma alanlarındaki eksikler, detaylandırılmaya ihtiyaç duyan kısımlar ve yabancı kaynaklardaki kuramsal süreç ile Türkiye içindeki tartışmaların birbirine oranları konuşuldu. Çalıştay, alanda çalışan akademisyenlerin mevcut durum ve yönelimler hakkında müzakeresi için bir vesile olurken, alan araştırmasında ihtiyaç olunan tartışmaların yeni zeminlerinin tespiti için de bir imkan doğurdu. Çalıştay boyunca yapılan tartışmaların raporu ve detayları aşağıda detaylandırılmaktadır.

İSLAMCILIKTA TANIM VE KONUMLANDIRMA

İslamcılığın Türkiye'deki tarihselliğine bakıldığında tabana yayılmış bir fikriyat olduğu öne çıkmaktadır. Bunun sağlaması diğer ideolojilerle çatışma ya da uzlaşma bağlamında dahi olsa onlarla sürekli halde iletişim içinde olması, onları beslemesi ve başvuru alan bir cephe olarak konumlanmasıyla yapılabilir. Yusuf Akçura'nın tanımladığı üç tarzı siyasetin zamanla genişlemesi, dönüşmesi ve çoğalması ile İslamcı fikriyatın muhatap olduğu cepheler de o oranda çeşitlenmiş ve bu paralelde de dönüşüme uğramıştır. Maneviyatçılık, millilik, yerlilik, İslami sol, muhafazakar İslamcılık gibi yan kollarda da değerlendirilmesi; bunlarla kurduğu ilişki ağları, İslamcılığın geniş spektrumunu ortaya çıkarırken aynı zamanda onu tanımlamadaki biçim sorunlarına da neden olmaktadır. Bu sorunların yeteri kadar tespit edilememiş olması, bugün çeşitlenmiş, dağılmış, bozulmuş formları olsa da İslamcılığın bir ana formu, orta çizgisi olduğunu gözden kaçırmamıza neden olmaktadır. Bu noktada ana hat olarak "ıslah" kavramı öne çıkmaktadır. İslamcılığın ilk oluştuğun günlerden itibaren değişmeyen, ana gündemi ıslahçı çizgi olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu sürekli

İslamcılık, ıslahın alt başlıkları olan Münasip, Muvafık ve menafi çerçevesinde; kaynağa uygun, mevcutta tutarlı ve faydalı bir sonuç üretmek için gerçekleştirilen bir toplumsal tasarımın adıdır.

genişleyen spektrum içinde ıslahçı çizginin her daim var olduğu görülmektedir.

İslah kavramına bakıldığında üçlü bir çerçeve ortaya çıkıyor. Bunlar:

- Münâsîp
- Muvâfık
- Menâfî

İslamcılık, tarihsel süreç içerisinde bu üç başlık arasında cereyan etmiştir. İslah kavramı üzerinden bakıldığında İslamcılık geçmişten de bugünden de koparılamamaktadır. Bu izlekte, kaynağa uygun, mevcutta tutarlı ve faydalı bir sonuç üretmek için gerçekleştirilen bir toplumsal tasarımın adı olarak İslamcılığın konumlandırılması gereklidir.

İslamcılık düşüncesinin içinden geçtiği tarihsel süreçler içindeki yöntem ve uygulamalarına bakıldığında kendi başına kati bir tanım ve çerçeveye sahip olmadığı/olamayacağı öne çıkmaktadır. Kırılmaları, yırtılmaları, dönüşümleri içinde değerlendirmek bu fikriyatın dinamizmini mümkün kılarken bir diğer yandan sürekliliğine imkan tanır. İslamcılık kendi dönemi içerisinde Müslümanların Müslüman kalma iradeleri içerisinde oluşturulan külliyatla ilgili bir şeydir. Bu geniş tanıma rağmen neden tüm Müslümanların İslamcılık dairesi içerisinde değerlendirilmediği sorusu için mevcut kaynaklara bakmakta fayda var. Bu kaynaklar bize farklı veçhelerin olduğunu işaret ederken bu çeşitliliğin ihmalî tanım sorunlarına sebep oluyor. İslamcılığın Türkiye tecrübesine bakılırken örneğin, Osmanlıca metinlerin okunması bile bugün bilim olarak kabul edilmektedir. Kaynaklarla ilgili yaşadığımız bu tip teknik kopukluklar, anlamada içeriğin analizini, bu analizlerin kendi dönemi içindeki durumunu

ve diğer zamanlarla ilişkisini seyretmeyi zorlaştırıyor. Dolayısıyla İslamcılıkla ilgili müktesebatı ortaya koyan metinler, kişilerle olan yüzleşme uzun zamana yayılmış bir çaba haline geliyor.

Bugün, İslamcı düşünce üzerine yükselen akademik çabalar bir kazanım olarak anlama sürecini zenginleştirip, genişletip, büyütse de diğer yandan da kavram tanımlarının çeşitlenmesi tabloyu bulanıklaştırmaktadır. Bu terkide İslamcılığın Türkiye içinde hangi kavramlar üzerinden inşa olduğuna daha dikkatle eğilmekte fayda var. İlk kaynaklardan itibaren fikriyatın tecdidi bağlamında bir kavram skalası çıkarıldığında şu üç sınır karşımıza çıkmaktadır:

- Tamir
- Tâdil
- İslah

Bu kavramlar, var olan ya da muhatap olunacak her yeni durum karşısında İslamcı düşüncenin kopuklukları aşarak kendini yeniden kurma sürecine çabaları destekleyecektir. Bu kavramların tarih boyunca sahadaki pratiği; anti-empyralist, İslam birliğini ve ihyayı öne çıkmıştır. Bu açıdan ıslah İslamcı teklifin kökünü işaret etmektedir.

İSLAMCI DÜŞÜNCEDE DÖNEMSELLEŞTİRME VE SÜREKLİLİK PROBLEMİ

Tarih kendi içinde dönemlere ayrılarak yaşanmasa da araştırmacıların bu süreçleri izleyebilmeleri için bir dönemselleştirme dışında kalmaları mümkün görünmüyor. Yine bu kısımda kopuş ve süreklilik tezleri gündeme

İslamcılık, ıslahın alt başlıkları olan Münasip, Muvafık ve menafi çerçevesinde; kaynağa uygun, mevcutta tutarlı ve faydalı bir sonuç üretmek için gerçekleştirilen bir toplumsal tasarımın adıdır.

girmektedir. Toplumsal yaşamda kopuş söz konusu olmadığı için araştırmalara süreklilik yöntemi ile yaklaşmak gereklidir. İslamcılığın kendi içindeki ortak izlek ve ana hatlarından kopmamak bir metodoloji haline getirilmelidir. Geçmişle esaslı bir bağ olsa da temelde İslamcılık, biçimini ve yapısını modern dönemin içerisinde oluşturuyor. Burada karşısına çıkan en önemli sorun da Batılı modernliklerle karşı karşıya kalmasıdır. Bu evrede geliştirilen tepki ya da onu aşma girişimi bir hareket haline dönüşüyor. Batı modernliklerini sorgularken İslamcılık bir turnusol kağıdı işlevi görüyor. Haliyle İslamcılık moderniteyi sadece eleştiren bir akım değil aynı zamanda ona alternatif oluşturan bir akımdır.

İslamcılığın Türkiye'deki dönemselleştirmesine bakıldığında 1908- 1923, 1960-1980 ve 1980 sonrası olarak üç ana dönem öne çıkıyor. Bu dönem aralıkları genel olarak Türkiye'deki siyasal, sosyal, toplumsal dönemlerle uyumlu bir dönemselleştirmedir. Fakat bu tabloda 1945-1960 döneminin yok sayıldığı

İslamcılık kendi dönemi içerisinde Müslümanların Müslüman kalma iradeleri içerisinde oluşturulan külliyatla ilgili bir şeydir.

Bir dönemselleştirme önerisi olarak: 1908-1923 arası başlangıç dönemi, 1925-1945 arası sükût dönemi, 1946- 1960 arası temellen-dirme, 1960- 1980 görünürlük ve bütünlülük, 1980-2000 (?), 2000 ve sonrası biçim ve yön değişimi.

aşık. Bugünkü bütün cemaatlerin temellerinin atıldığı bir dönem olarak 1945-1960 arası önem kazanmaktadır. Görünmeyen bir diğer dönem olarak 1925-1945 arasıdır. Neşriyatın az olduğu, çalışmaların görünür olmadığı belki de bir sükût dönemi olarak ele alması gereken 1925-1960 arası geri çekilmiş ama sonraki oluşumların temellerinin atıldığı bir dönem olarak ele almak gerekmektedir. 1980 sonrası olarak geniş bir yelpazeyle tanımlanan dönemin de kendi içinde belli aralıklara oturtulması kanaati öne çıkmaktadır. Buna bir örnek olarak 1980-2000 arası ve 2000 sonrası ayrı iki dönem olarak ele alınabilir.

İslamcılığın, İslamcı bir perspektifle değerlendirilmesi ve çalışılmasına dikkat çekmek gereklidir. İdeolojik bir duruş, praxis, dünyayı değiştirme arzusundan yola çıkılıyor, dolaşısıyla burada yöntemin kendisinin İslamcı olması gereklidir.

Ana hatlar ve süreklilik üzerinden ilerlenmesi kaydıyla araştırma sürecinde dönemselleştirme kaçınılmaz hale gelmektedir. Dönemselleştirme yapılmadan hazırlanmış çalışmalar genel düzlemlerin ötesine geçememektedir. Dönemin metaforik dilini anlamak ve anlamlandırmak için bir tarih aralığında değerlendirme yapmak gerekmektedir. Tek bir kavramı dahi her bir dönemde karşılığını aynı tonda bulmak oldukça zordur. Bir fikriyatın incelenmesi teknik bir alan olmadığı için çalışmalar; bakış, yaklaşım, sahalar arasında eklettik bir mesele haline gelmektedir. Bu eklettikliği aşmak ise kavramların birbiri ile olan ilişkilerine odaklanmanın önemini açığa çıkarıyor. Tam da bu noktada dilin kullanımı ve bu alanın dışındakilere anlatımda meydana gelen handikaplarla karşı karşıya kalınıyor. Kavramların izahları, tanımları belli bir metodoloji ve süreklilik üzerinden değerlendirilmediğinde yapılan çalışmalar bir tabloyu ortaya koyma çabasını aşarak bir ikna ya da önyargıları kırma çabasına dönüşüyor.

Dönemselleştirmenin akışı engelleyen bir tarafı da vardır. Bunun analitik yaklaşımlar için bir sorun haline gelmemesi gereklidir. Örnek olarak, Osmanlı'nın son döneminde tartışılan milliyet, birey, eşitlik gibi bazı kavramlar hiç gündemde yokken modernizmin etkisi ile birden gündeme giriyor değil. Bahsi geçen dönemde yükselen bir tartışma olduğu gerçeği yadsınamaz fakat tamamıyla Batı ile paralel bir süreç olarak okumak bir eksiklik getirecektir. Oysa dönem tanıkları, kendi tarihsel geçmişine, klasik metinlerine dönerek bu tartışmayı yürütmeyi tercih ediyorlar. İslamcılığı bir nevezuhur olarak değerlendirmek, bu sürekliliği bozacak aynı zamanda tek bir yorumla sınırlandırılacaktır. Sürekli halde yürütülen hem siyasal hem de

toplumsal alanda tartışmalar mevcutken İslam düşüncesini yekpare bir dile indirgeyemeyiz. Bunu bir İslam çabası olarak görüp sürekliliğine vurgu yaparken aynı zamanda farklı alanlarda örneğine bakmak gerekir.

Bobby S. Said'in İslamcılığın kapsamı yorumunda, Müslümanlar için İslam iyinin, güzelin kendisidir dolayısıyla İslam var oldukça İslamcılık her zaman var olacaktır. Bu yorumla, var olan ve her zaman var olacak olan İslam'dan söz ederken, İslamcı düşüncenin de her zaman mutlak bir süreklilik içinde var olup olamayacağı sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun cevabı için İslamcılık adına üretilmiş kaynaklara dönüş yapılmaktadır. Yazılı kaynakların -dergiler ve metinler bunun bir basamağıdır- bu süreklilik tablosunda ne kadar yer edindiği bir tartışma konusu olmalıdır. Türkiye örneğinde, yazarlar ve yapanlar arasındaki makasın çok geniş olması araştırmaların niteliğini de belirlemektedir. Bu açıdan, İslamcılığın süreçlerini (yazılı kaynakların dışında) siyasal söylem içinden takip etmek bir gerekliliktir.

İSLAMCILIK ÇALIŞMALARINDA YÖNTEM

İslamcılığın, İslamcı bir perspektifle değerlendirilmesi ve çalışılmasına dikkat çekmek gereklidir. İdeolojik bir duruş, praxis, dünyayı değiştirme arzusundan yola çıkılıyor, dolayısıyla burada yöntemin kendisinin İslamcı olması gereklidir. Dönemselleştirme tartışmalarından evvel olayı nasıl kavradığımıza değinmek gereklidir. Meseleyi kavrama açısından stabilliği kaldırmak gereklidir. Bu tartışmalar kategorik ya da bir sabite yaratılarak yola çıkmak zorunda da değildir. Her

Özcülük ve nesnellik tartışmalarının İslamcı düşünce çalışmalarında daha yoğun şekilde gündeme getirilmesi gereklidir. İslamcılık çalışmalarında sosyolojik ve tarihi dönüşüm seyrinin kişiler bazından çekilmesi gereklidir. Kişiler, yüceltmeler, politik öteleştirmelerden uzaklaşmak bunun ilk adımı olabilir.

kategori ve tartışmaya farklı perspektiflerden faydalanarak yaklaşılmalıdır. Ve nihai olarak bir öz literatür belirlenmelidir.

Özcülük ve nesnellik tartışmalarının İslamcı düşünce çalışmalarında daha yoğun şekilde gündeme getirilmesi gereklidir. İslamcılık çalışmalarında sosyolojik ve tarihi dönüşüm seyrinin kişiler bazından çekilmesi gereklidir. Kişiler, yüceltmeler, politik öteleştirmelerden uzaklaşmak bunun ilk adımı olabilir. Dilin ve kavramların dönemi içindeki anlamına yapılan işaretlerden yola çıkılırsa, örneğin 1945 sonrası İslamcılığın politik gündemi içinde milliyetçiliği bir paravan olarak kullandığını söylemek mümkün. 1945 öncesindeki sessizlik evresi 1945 sonrası Türk sağına eklemledi. Bu işleyiş içinde değerlendirildiğinde Milli Görüş'ün sağ tabana dönük politikaları daha açık şekilde anlaşılabilir. Bu değerlendirmeye bakıldığında İslamcılık adına zikrettiğimiz isimlerin bir çoğu milliyetçilik adına da yazmış, bunu dile getirmiş isimler. Bu isimleri salt kendi süreci içinde, öncesiz ve sonrasız olarak değerlendirmek

İslamcılığı Çalışmanın Metodolojik Çerçevesi

- Sosyal yapıların tarihsel gelişimine bakılırken kopuşlardan ziyade sürekliliğe odaklanmak gerekmektedir.
- İslamcılığın farklı biçimleri arasındaki ortak izlek ve ana hatlar doğru tespit edilmelidir.
- İslamcılığın fikir ve kavramlarının sürekli sömürgecilik ve modernleşme ile karşılaşmalar ekseninde şekillendiğinin farkında olunmalıdır.
- Karşılaşmanın mahiyetine bağlı olarak bir dönemde ele alınan bir meselenin başka bir dönemde farkı bir biçimde ele alınabileceği bilinmelidir.
- İslamcılığın içeriği ve iddiaları bir dönemselleştirme perspektifi dahilinde ele alınmalıdır.
- İslamcılığın temelde siyasal bir yapıya sahip olduğu dikkate alınmalıdır. Bir konu veya yayın ele alınırken mutlaka yerel, ulusal ve küresel siyasal bağlam ve bağlantılar dahilinde yorumlanmalıdır.
- Dilin değişmeceli olabileceği, aynı meselenin veya hissiyatın farklı kavramlarla anlatıldığında dahi benzer içeriklere sahip olduğu unutulmamalıdır. Bu dilin kısımlarının çözümlenmesi ve kavramsal inceliklerin anlaşılması ele alınan konunun daha kapsamlı düşünülmesi için zorunludur. Bu da çoğu kez metinlerarası bir okumayı gerektirmektedir.
- İsimler etrafında yapılacak incelemeler umumi manzarayı yeterince vermeyecektir. Bunun yanı sıra kavram ve konular ile ilgili arkeolojilerin ve yapı sökümlerin gerçekleştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

İslamcılığı milliyetçilikle eşitleyebilir. Oysa bu evre 1990 sonrasında milliyetçiliğe karşı verilen tepkilerle birlikte değerlendirildiğinde çok daha anlamlı hale gelecektir. Kendilerini milliyetçilikten ayırt etme, kimlik arayışı gibi kaygılar sürecin akış ve kopuşlarıyla ilişkilidir. Dönemlerarasılık bir yöntem olarak belirmelidir.

Dönem ve metinlerarasılığın eksikliği bir yöntem sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu eksikliğin temel nedeni olarak hafıza ve birikimin açığa çıkmamış olmasıdır. Birikimin öne çıkarılmasından sonra dönemselleştirme ve tanım tartışmalarına geçilmelidir. Sadece İslamcılık içinde değil, Türkiye'nin genel düşünsel ikliminde hafıza sorunu vardır. Bu anlamda birikimin büyük oranda ortaya çıkmasından sonra bu hafızanın parçaları üzerine odaklanmak daha sağlıklı olacaktır. Kendi tarihimize bakarken onu bilgi nesnesi haline getirmek zordur. Bu nedenle çalışmalarda karşılaştırma yöntemine önem vermek gerekmektedir.

Yabancı dildeki –son 10 yılda yapılan- akademik kaynaklara bakıldığında Türkiye'de yapılan tartışmaların çok ilerisinde olduğu görülecektir. Muhatap olunan kavramların sadece sosyolojik çalışmalar düzleminde değil, antropolojik çalışmaları da yapılmalıdır. Kullanılan kavramların, jargonun ya da tarihsel olguların Türkiye'de önde olması bu alandaki teorik yaklaşımların ve çalışmaların da önde olduğu anlamına gelmiyor. Hem nesnel bakışın eksikliği hem de teorik değerlendirmelerin azlığı pek çok çalışmanın tekrar etmesine neden oluyor. Öncelikle İslamcılığı zihnimizde hangi karşıtlıklar üzerinden kurduğumuza odaklanmak gereklidir. İslamcılığı hem kendi içindeki tartışmalarla hem de

diğer dairelerle ilişkileri; o dairelerde kimlerin olduğu ve onlara çizilen sınırların nerelerden başladığı meselesine eğilmek önemlidir. Bu farklılıkları sadece birer yönetsel tonlama olarak mı ele almalıyız yoksa bunlar farklı alanlar mıdır?

İSLAMCILIK ARAŞTIRMALARININ MEVCUT DURUMU

İslamcılık araştırmalarında yapılan çalışmalara bakıldığında bu araştırmaların kategorik olarak birkaç başlıkta toplandığı göze çarpıyor. Aşağıda 7 kategoriye ayrılmış şekilde çalışmalar mevcut. Bu başlıklar elde ettiğimiz dökümlerin içerikleri üzerinden oluşturulmuştur. İslamcılığın konumlandırılması, ideoloji olarak İslamcılık ve kavramları, İslamcılığın tarihsel geçmişi ve dönem analizi, İslamcılığın zeminleri: kişiler ve dergiler, İslamcılığın meseleleri ve diğer ideolojilerle ilişkileri, kadın/erkek araştırmalarında İslamcılık, İslamcılıkta edebiyat-sanat-yayıncılık.

- Yüksek lisans seviyesinde İslamcılığı konu edinen 162 tane tez bulunmaktadır. Bunların 31 tanesi doğrudan İslamcılık tartışmalarına odaklanırken, diğer 131 tez ise ağırlıklı olarak son dönem Osmanlı ve erken dönem Cumhuriyet'te İslami hareketleri, isimleri ve dergileri işlemektedir.
- Doktora tezi seviyesinde İslamcılık bağlamında hazırlanmış 54 tane tez bulunmaktadır. Bunların 17 tanesi alanımızla doğrudan ilişkili, 8 tanesi ise dolaylı şekilde ilişkilendirilmiştir.

Konumlandırma

İslamcılığın konumlandırılması ve tanımlanması bağlamında yapılan çalışmalar bu alanın en geniş yerini kaplıyor. Bunlardan en çok İslamcılığın tanımı ve siyasal ideoloji olarak İslamcılığın Türkiye seyri üzerine yapılan çalışmalar göze çarpıyor. Dönemsel tasnif olarak 1908-1960 aralığı öncelikli yer ediniyor. Bu kısımda genelde şahsiyetler üzerinden İslamcılığın kitle nazarındaki temsillerine odaklanılıyor. Bunun yanında çıkan dergiler önemli bir araştırma alanını oluşturuyor. Dergilerle ilgili araştırmaların büyük yekûnu İslam algısı ya da Cumhuriyet rejimi ile girilen ilişkilere odaklanıyor. 1960-1980 arasını ele alan çalışmaların büyük bir kısmı yabancı kaynaklar. Türkiye'de bu dönemle ilgili hazırlanmış metinler diğer alanlara nazaran daha dar. Oysa '60-'80 aralığında çıkmış olan dergilerin içinde kavram tartışmaları ve düşünce yazıları oldukça fazla. Bu döneme dair öne çıkan metinler İDP çalışmalarından olan İslam'ı Uyandırmak ve İletişim Yayınları'ndan çıkan Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık cildinde bulunabilir. İslamcılığın konumlandırılması ile ilgili analitik çalışmaların önemli bir kısmı 1980 sonrasında kapsıyor. Bunda, İslamcı grupların kitleselleşmesi, politik dilin artması ve siyasal zeminde görünürlüğün kazanılması önemli bir etken. Konumlandırma çalışmalarını asıl besleyen zemin İslamcı söylemin kavramları ve ideoloji olarak İslamcılık araştırmalarıdır.

İdeoloji Olarak İslamcılık ve Kavramları

İslamcı hareketlerin siyaset arenasına girmesi ve partileşmesiyle birlikte İslamcılığın ideolojik tavrı –genelde- eleştirel olarak ele alınıyor.

İslamcılığın sistem-dışı muhalefetten sistem-içi konumlanmasına dönük araştırmalar dikkat çekiyor. Bu kategori altına alınabilecek çalışmalar partileşme ile ilişkili olarak 1980 sonrasında odaklanıyor. Milli Görüş hareketi ile tartışmaya açılan bu süreç Refah Partisi ve nihayetinde Ak Parti ile sonuçlanıyor. Zannedildiğinin aksine Refah Partisi'nin tarihsel geçmişi ve örgütlülüğü bağlamı üzerine çalışmalar oldukça az. Niteliği yüksek araştırmaların büyük kısmı da makaleler üzerinden ilerlemiş. Ak Parti hakkında yapılan çalışmaların erken dönem tartışmalarının büyük kısmı Milli Görüş'ten ayırım noktalarına değiniyor. Bu kısım da Ak Parti ile birlikte İslamcılarının girdiği; modernleşme, demokrasi, sistem-içi araçların kullanımı evresi özelinden siyasal dönüşümleri ele alınıyor. Kavram araştırmalarının büyük kısmı 1980 sonrasında dönük yapılmış. Bunlar da siyasal zemine giren İslamcı hareketlerin dönüşümü üzerinden irdeleniyor. Demokrasi, modernleşme, muhafazakarlık öne çıkan kavramlar. Fakat İslamcılığın ana gündemleri içinde yoğun olarak yer edinen devrim, özgürlük-adalet, mazlum-mustazaf üzerinden iş/emek sorunu gibi konular hakkında çalışmalar oldukça az. Üstelik birincil kaynaklarda bu konular üzerine yazılmış çokça metin bulunuyor.

İslamcılığın Tarihsel Geçmişi ve Dönem Analizi

Döküman olarak çok fazla almamış olsak da bu başlık altında toplanacak çalışmaların büyük bir kısmı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte İslamcılık düşüncesi, sosyal hareketlilik ve devletle olan ilişkileri bağlamında değerlendiriliyor. Bizim birincil olarak ilgi alanımız olan çalışmaların büyük bir kısmı yine 1960 sonrasında dönük çalışmalar. Tarihsel

süreçleri inceleyen çalışmaların büyük kısmında İslamcı hareket/grup/cemaatlerin incelenmesi ve bu tabakaların Türkiye'de konumlanma şekilleri yer alıyor. Yine bu alanda yapılan çalışmalarda öne çıkan başka bir konu ise İslamcılığın radikal gruplaşmaları. Radikalizm ve şiddet meselesi de bu başlık altında değerlendiriliyor. Yine bu bağlamda dökümanlara alınmamış olan çalışmalarda da görüldüğü üzere büyük bir kısmı Ortadoğu radikal İslamcı hareketler ile ilişkiler ve bunların Türkiye'ye yansımaları.

İslamcı Düşüncenin Zeminleri: Kişiler-Dergiler

Bu başlık altındaki çalışmalar İslamcılık araştırmalarının önemli bir kısmını oluşturuyor. İDP çalışmalarının haricinde dergiler üzerine yapılmış araştırmaların büyük bir kısmı 1970 öncesi dergilere odaklanıyor. Yine bu çalışmaların birbiri ile kesişen noktaları hemen hemen aynı dergi ve isimlerin farklı şekillerde okunması. 1960-1980 arasında çok fazla ve çok önemli dergiler olmasına rağmen diğerleri ile kıyaslandığında bu alandaki çalışmalar yine az. Biyografik çalışmalar ise aşağıda da görüleceği üzere kapsamı çok dar tutulmuş ve 1980 öncesi önemli birkaç dergi çevresindeki isimlerle kısıtlı kalmış.

İslamcılığın Meseleleri ve Diğer İdeolojilerle İlişkileri

Bu kısımdaki çalışmalar kavramlar ile paralel ilerliyor. Yine milliyetçilik, muhafazakarlık, modernleşme gibi konular çokça işleniyor. Ayrıca İslamcılığın sağcılıkla ilişkilendirildiği bu cephe üzerinden sol, milliyetçiler ve liberallerle kurduğu ilişkilere odaklanılıyor. Bu kavramların öne çıkması olağan. Fakat

birincil kaynaklara dönüldüğünde İslamcı söylemin gündeminde bunların haricinde birçok meselenin öne çıktığı görülmekte. Akla ilk gelen ve dergilerde öne çıkan; emek, ekonomi, Kürt meselesi gibi temel konular da araştırmalar oldukça az.

Kadın/Erkek Çalışmaları

Bu konunun meseleler başlığı altına alınmamış olmasının bir sebebi, bu alandaki çalışmaların İslamcılık çalışmaları içinde ayrık durması. İslamcılık ve bir profil olarak İslamcı erkek üzerine yapılmış görebildiğimiz sadece 1 tane tez mevcut. Çalışmaların içinde parça parça geçen söylemlere bakıldığında da özellikle Refah Partisi döneminde kadınların kamusallaşması paralelinde erkeklerde kurdukları ilişkiler üzerinden gündem olabiliyor. Kadın meselesinin ele alındığı çalışmaların büyük bir kısmı 1980 sonrasına odaklanıyor. Bunda partileşme, kadın kollarının kurulması, kamusallaşma ve nihayetinde 28 Şubat sonrası başörtüsü sorunlarının önemli payı var. Kadınların ürettiği edebi metinler ve 1980 sonrası artan kadın dergileri bu alanın en önemli kaynaklarından. Fakat bu kaynakların çok azı tematik şekilde işlenmiştir. Kadınların dergiler üzerinden kurdukları kendi gündemleri üzerine odaklanan çalışmaların çoğu tamamıyla partileşme evresine kurban edilmiş. Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise bu alandaki çıktıların büyük kısmının sol ve liberal isimler tarafından yapılmış olması. Muhafazakar/İslamcı cenahta bu alanda kayda değer ürünler ortaya koyan (Aktaş, Barbarasoğlu, Ramazanoğlu gibi dönem tanıklarının ürettiği metinler dışında) çok az isim mevcut. Dönemsel üretimin dışında İslamcı kadın ya da erkek yazarlar bu alana

çok girmemiş. Aynı zamanda bu çalışmaların ciddi bir yekûnu Refah sonrası kamusal alandaki kadın görünürlüğüne kitlenmiş ve salt politik bir angajman olarak kullanılmış. Dikkat çeken bir diğer husus ise 28 Şubat ve sonrasına dönük çalışmaların bakir kalmış olması. Yapılan çalışmalar ise sadece başörtüsü meselesiyle kısıtlanmıştır.

Edebiyat-Sanat-Yayıncılık

Bu alan her zamanki gibi bakir bir alan. Tabii bunun malzeme eksikliği ile ilişkisi de var. Öne çıkan başlık ise yine edebiyat. Daha evvel de belirttiği gibi bu zeminde üretilen metinlerin büyük kısmı kadınların elinden çıkmış. Hicret Toprak'ın yakında biten erken cumhuriyet dönemine dair çalışması ve Ayşen Baylak'ın henüz tamamlanmamış bu alandaki kapsamlı çalışması ve İDP kitaplarındaki değerlendirmeler konuyu ele alan çalışmalar çok sınırlı sayıda.

İSLAMCI DÜŞÜNCE ÇALIŞMALARINDA EKSİKLER

Bu kısımda Türkiye akademik yazınında İslamcılığın Türkiye serüvenini işleyen ve büyük oranda Türkçe olarak üretilmiş metinlerin analizi sonucunda çıkan eksik alanlar belirlenmiştir. Metinlerin içeriklerine ve çalışma yöntemlerine bakıldığında ortaya birkaç ana kategori çıkmıştır.

Bu kategorilere yaklaşırken bazı sorular sorduk:

- Hangi tarih aralığında çalışılmış?
- Üzerinde durulan ana kavramlar neler?
- Kavram, konu, biyografi çalışmaları arasında denge nedir?

- Üzerinde çok durulan dönemler en çok hangi boyuttan ele alınmıştır?
- Hangi kaynaklar arşiv niteliğinde değerlendirilmiştir?
- Teori ve pratik tartışmalar arasındaki ilişkiler hangi boyuttadır?
- Kaynak olarak kullanılan metinler/efemeralar/görsel malzemelerden en çok hangisi öne çıkmıştır?

Aşağıda maddeler halinde verilecek olan eksik / yetersiz çalışma alanları belirtilen yöntemle ortaya çıkarılmıştır. Çalıştay esnasında bu tespitler araştırmacılara sunulacak şekilde yapılmıştır. Yeni kaynaklara ulaştıkça geliştirilmeye ihtiyaç duyulan bu maddeler sahanın mevcut durumunu, zaaflarını ve güçsüz kaldığı noktaları açıklanmıştır.

1. İslamcı düşüncenin en çok kullandığı kavramlar hakkında ciddi eksikler mevcut. Öne çıkan demokrasi, muhafazakarlık ve modernleşme gibi kavramlar partiler içi siyasette dil değişimi üzerinden ele alınmıştır. Refah Partisi, Ak Parti ve genelde Milli Görüş'ün bu kavramlarla olan ilişkileri ve kendi içlerindeki değişimler ele alınsa da bu kavramların pratik alanda İslamcı cemahtaki karşılığıyla ilgili derin çalışmalar göremiyoruz. Ayrıca İslamcı söylem içinde kullanılan diğer birçok kavram ve bu kavramlara yaklaşım bazında çalışmalar oldukça az.
2. Partiler üzerinden yapılan İslamcılık araştırmalarında parti kadroları; kadınlar komisyonu, gençlik hareketleri, eğitim politikaları, din politikaları gibi ana konular üzerinde çalışmaların azlığı göze çarpıyor. Ayrıca partiler özelinde yapılan çalışmaların büyük kısmı partileri tek bir

dönem içinde ele alıyor. Tarihsel aralıkları ya da partilerin kendi içindeki söylem değişimleri hakkında çalışmalar oldukça az.

3. İslamcı düşüncenin özellikle 1980 sonrasında en görünür olduğu yerler stk'lar. Bu stk'ların örgütlenme şekilleri, sistem içi mücadeledeki konumları tebliğ ve kitleselleşme bağlamındaki konumları üzerine araştırmalarda göze çarpan ciddi bir eksiklik söz konusu. Ayrıca stk'ların öncelikli örgütlenme/hizmet şekilleri içinde yer alan çocuk/gençlik çalışmaları en önemli alanlardan biri. Yine birçok stk'nın çocuk dergileri ya da bültenleri mevcut. Bu bülten ve dergiler sıcak gündemin ve esasında İslamcılığın gelecek tasavvurunun en net görülebileceği alanlardan biri.
4. Neredeyse hiç çalışılmamış bir alan olarak sesli yayıncılık ve reklamlar dikkat çekiyor. Esasında sesli yayıncılık İslamcı düşünce biçiminin dönüşümü en geniş perdede gösterebilecek alanlardan biri. Dergilerdeki reklamlar oldukça ilginç donelere sahip. Bu efemeralar üzerinden özellikle 80 sonrası söylem değişimleri üzerine yeni okumalar yapılabilir.
5. İslamcı dergilerde çocuk, çocuğa yaklaşım ve çocuk yayıncılığı çokça birincil kaynağa sahip olmasına rağmen araştırılmamış bir alan.
6. Hemen tüm alanlarda karşılaştırmalı yaklaşımlar eksik. Bu nedenle, İslamcılığın birikimi üzerine kafa daha da zorlaşmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME

- İslamcılığın ilk oluştuğın günlerden itibaren değışmeyen, ana gündeminin ıslahçı çizgi olduğunu söylenebilir. Bu ana hat bugün çeşitlenmiş, dağılmış, bozulmuş formlar için bir orta çizgi olabilir.
- İslamcılık, kaynağa uygun, mevcutta tutarlı ve faydalı bir sonuç üretmek için gerçekleştirilen bir toplumsal tasarım olarak konumlandırılabilir.
- İslamcı düşünce üzerine yükselen akademik çabalar bir kazanım olarak anlama sürecini zenginleştirip, genişletip, büyütse de diğer yandan da kavram tanımlarının çeşitlenmesiyle tablonun bulanıklaşması tehlikesiyle karşı karşıyadır.
- İslamcılığın kendi içindeki ortak izlek ve ana hatlarından kopmamak bir metodoloji haline getirilmelidir.
- Geçmişle sürekli bağ kuran İslamcılık biçimini ve yapısını modern dönem içerisinde oluşturmuş olsa da; moderniteyi sadece eleştiren bir akım değil aynı zamanda ona alternatif oluşturan bir akım olduğu gözden kaçırılmamalıdır.
- Tek bir kavramın dahi her dönemde karşılığını aynı tonda bulmak oldukça zor olduğundan dönemin metaforik dilini anlamak ve anlamlandırmak gereklidir.
- Dönemselleştirmenin akışı engelleyen bir yanı olduğu unutulmadan metinlerarasılığa daha fazla önem verilmelidir.
- İslamcılığın, İslamcı bir perspektifle değerlendirilmesindeki eksikler yöntem sorunlarına yol açmaktadır. Bunu aşmak için her kategori ve tartışmaya belli bir izlek üzerinden farklı ve yenilenebilir perspektiflerle yaklaşmak gereklidir.
- İslamcı düşünce araştırmalarında temel sorun olarak hafıza ve birikimin açığa çıkarılmaması sayılmalıdır. Nitelikli ve nesnel çalışmalar için birikimin büyük oranda ortaya çıkması ve bu hafızanın parçaları üzerine odaklanmak gereklidir.
- İslamcılıkta kullanılan kavramların, jargonun ya da tarihsel olguların Türkiye’de önde olması bu alandaki teorik yaklaşımların ve çalışmaların da önde olduğu anlamına gelmiyor. Bu nedenle kavramlar sadece sosyolojik çalışmalar düzleminde değil, antropolojik sahaya da çekilmelidir.

Adres: Sultantepe Mh. Cumhuriyet Cd. Fıstıkağacı İş Mrk. No: 39/1 Üsküdar İstanbul Telefon: +90 216 460 25 50

idp.org.tr idp@idp.org.tr [islamcidergiler](https://twitter.com/islamcidergiler)